

PREȚUITORI AI ARHIVELOR

Nicolae Bălcescu

TUDOR MATEESCU

Patriotismul lui Nicolae Bălcescu s-a împletit strins cu activitatea sa neobosită de cunoaștere a trecutului poporului român și, chiar mai mult decât atât, de abordarea scrierii istoriei acestui popor. Un merit deosebit îi revine prin faptul că, pentru elaborarea studiilor sale istorice, a întreprins o amplă acțiune de documentare, cuprinzând nu numai izvoare și lucrări de specialitate tipărite, ci și documente inedite aflate în arhive, bibliotecii sau muzee din țară sau străinătate¹. Acest merit a fost cunoscut și apreciat încă din secolul trecut, după cum se exprima într-o scrisoare istoricul francez A. Ubicini, mare prieten al poporului român: „Erudiți, ca Nicolae Bălcescu, scormoneau bibliotecile și arhivele pentru a cerceta acolo drepturile națiunii române”². Unele dintre aceste izvoare inedite, documente și cronici, au fost chiar publicate de către ilustrul istoric și patriot, evident cu mijloacele și metodele arheografice de atunci, fiind folosite de specialiști mult timp după aceea.

Încă din 1844, Nicolae Bălcescu are revelația tezaurului care începuse să se adune la Arhiva Statului din București, instituție care abia depășise un deceniu de existență și în fruntea căreia se afla atunci remarcabilul om de cultură Ion Eliade Rădulescu³. La 8 februarie aceluși an, Bălcescu îl înștiință de următoarele pe prietenul său Ion Ghica: „De vro câteva săptămâni m-am închis în Arhiva Statului, unde am găsit lucruri destul de interesante”. Printre altele, descoperise acolo „actul dezrobirii țăranilor de Obșteasca Adunare”⁴, hrisovul din 5 august 1746, pe care avea prilejul să-l publice peste doi ani, adică la împlinirea chiar a unui secol de la acest eveniment.

Cunoscând această pasiune a lui Nicolae Bălcescu de a cerceta documentele vechi, domnul țării, Gheorghe Bibescu, i-a oferit, în mod insistent, un post la Arhiva Statului. La 16 mai 1844, într-o altă scrisoare către Ion Ghica, el îi comunica următoarele: „Vodă iar s-a aprins de dragoste pentru mine. Mă pofteste să primesc un post de 500 lei pe lună. Până acum nu i-am dat nici un răspuns”⁵. Rezultă așadar că oferta data mai

¹ N. Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor relative la istoria românilor. Rolul și misiunea Academiei Române*, în *Prinos lui D.A. Sturdza, la împlinirea celor șaptezeci de ani*, București, 1903, p. 28—29; 35—38; G. Zane, Elena G. Zane, *N. Bălcescu în Biblioteca poloneză din Paris*, în G. Zane, *N. Bălcescu. Opera, omul, epoca*, București, 1975, p. 359—361; G. Zane, *Aspecte noi ale vieții lui N. Bălcescu în lumina unor documente inedite*, *ibidem*, p. 348—351.

² A.D. Xenopol, *O scrisoare a lui A. Ubicini*, în „*Arhiva Societății științifice și literare din Iași*”, I (1889—1890), nr. 4/1890, p. 504.

³ Tudor Mateescu, *Ion Eliade Rădulescu*, în *Figuri de arhiviști*, București, 1971, p. 21, 29.

⁴ N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, *Correspondență*, ed. critică de G. Zane, București, 1964, p. 47.

⁵ *Ibidem*, p. 53.

dinainte, fiind repetată probabil în precedentele zile ale datei epistolei. La 13 iunie același an, el îi scria lui Ion Ghica despre o nouă insistență a domnului, făcându-i și precizarea că era vorba de un post la Arhiva Statului: „Je vous ai dit que le prince me fait beaucoup d'amitiés. Il veut me donner un post aux archives; il m'a fait dire de recevoir ce post parce que je serai à même de pouvoir travailler sur l'histoire”⁶. În final, Bălcescu a refuzat însă această ofertă⁷.

Investigarea și cercetarea izvoarelor de către Nicolae Bălcescu a cuprins o arie foarte largă, așa cum reiese din prima sa lucrare de istorie, *Puterea armată și arta militară de la întemeierea principatului Valahiei până acum*, publicată în mai multe numere din „Propășirea” de la Iași, în lunile mai, august 1844⁸. În scrisoarea amintită din 8 februarie aceleiași an către Ion Ghica, vorbind despre acest studiu, el menționa următorul fapt: „L-am lucrat după mai mulți autori străini, leatopisițe și hrisoave”⁹.

La începutul acestei lucrări, Nicolae Bălcescu dă „Lista uvragiurilor citate într-această scriere”, care cuprinde izvoare narative, opere ale unor istorici români și străini (în total 31) și 9 documente („hrisoave”)¹⁰. Dintre acestea, primele șapte erau cronici românești și se aflau toate, la vremea aceea, sub formă de manuscris¹¹. La nr. 1 figura vestita lucrare „Învățăturile lui Neagoe-Basarab către fiul său Teodosie”¹², despre care se știe că se găsea atunci la Episcopia Argeșului¹³, ceea ce presupune efectuarea unor cercetări de către Nicolae Bălcescu și în acel loc.

Dintre cele nouă „hrisoave”, opt sînt acte emise de domnii Țării Românești, în secolele XVI—XVIII; iar cel de al nouălea reprezintă „Mărturia lui Teodor Monahul de la Schitul Frăsineiu, 1763, noemb.”¹⁴, nefăcînd deci parte din această categorie de documente. Primul dintre hrisoave, cel de la „Petru vodă, feciorul lui Mircea vodă, 1561, sept. 4”¹⁵, poate fi identificat cu documentul aceluiasi domn din 4 septembrie 1560¹⁶, provenind de la Mănăstirea Bistrița din Oltenia¹⁷; unde, așa cum se știe, Bălcescu a făcut cercetări temeinice. Al doilea hrisov, emis de Radu Mihnea la 13 ianuarie 1613¹⁸, poate fi de asemenea identificat, existînd un act cu aceeași dată¹⁹, aflat în prezent la Arhivele Statului din București²⁰.

⁶ *Ibidem*, p. 80.

⁷ Horia Nestorescu-Bălcești, „Nicolae Bălcescu”, *Contribuții bibliografice*, București, 1971, p. XXVII.

⁸ N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, Scrieri istorice, politice și economice, 1844—1847, ed. critică de G. Zăne și Elena G. Zăne, București, 1974, p. 298; republicată *ibidem*, p. 43—78.

⁹ *Idem*, *Opere*, vol. IV, p. 47—48.

¹⁰ *Idem*, *Puterea armată*, în *Opere*, vol. I, 47—48.

¹¹ *Ibidem*, p. 47.

¹² *Ibidem*.

¹³ Gr. Nicolaiasă, „Cercetări de izvoare istorice în trecut”, în „Revista Arhivelor”, vol. I (1924—1926), nr. 1—3, p. 402.

¹⁴ N. Bălcescu, *Puterea armată*, p. 48.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Documente Românești*, B. Țara Românească, vol. V (1551—1565), București, 1938, p. 219—220; (în continuare se va cita D.R.H.).

¹⁷ Arh. St. București, fond Mănăstirea Bistrița, XIV/6.

¹⁸ N. Bălcescu, *Puterea armată*, p. 48.

¹⁹ *Documente privind istoria României*, B. Țara Românească, vol. VIII (1611—1615), [București], 1951, p. 136—137. (În continuare se va cita D.I.R.).

²⁰ Arh. St. București, colecția Documente istorice, CXXXIV/5.

că și hrisovul de la Leon Tomșa din 11 ianuarie 1630²¹, publicat și acesta²² după originalul din aceleași depozite²³. Următorul este „al lui Ștefan Cantacuzino, 1714, 4 mai 4”²⁴; cunoscutul act privind desființarea dării văcaritului, emis în mai multe exemplare, unele tipărite²⁵, pe care Bălcescu l-a putut cerceta la Arhiva Statului. Pentru celelalte documente, toate din secolul al XVIII-lea²⁶, este mai greu de stabilit unde se găseau atunci și care este situația lor actuală, dar faptul că Bălcescu le include în lista amintită presupune că le-a putut cerceta direct în vreo arhivă din țară.

În altă lucrare ulterioară, *Cuvînt preliminaru despre izvoarele istoriei românilor*, cu care inaugurează publicația „Magazin istoric pentru Dacia”²⁷, Nicolae Bălcescu, după ce amintește cronicile țării, aflate, cele mai multe, în manuscris²⁸, menționează documentele de arhivă pe care le-a cunoscut. Astfel, apreciază că „genealogia familiei Cantacuzinilor, scrisă la 1787 de banul Mihai Cantacuzino, cuprinde multe documente istorice interesante și multe amănunturi asupra domnilor fanarioți”, adăugînd că, pe lângă acestea, „avem încă vreo cînzeci condici în Arhiva Statului, care cuprind toate lucrările domnilor de la 1775—1828”²⁹. În notă face apoi următoarea precizare: „Arhiva Statului, pe lângă aceste condice și vreo șapte sute de hrisoave și alte acturi diplomatice interesante, ne-a păstrat și o condică de venituri și cheltuielile Vistierii, pe 10 ani ai domniei lui Constantin Brîncoveanu, 1696—1706”³⁰. Este vorba de cunoscuta condică aflată și azi la Arhivele Statului din București³¹, avînd însă anii extremi 1694—1704, publicată prin grija acestei instituții cîteva decenii mai tîrziu³². Face, de asemenea, o mențiune interesantă la capitolul „Serierile ce zugrăvesc obiceiurile”: „Pentru obiceiurile și ceremoniile sărbătorilor naționale și domnești s-a păstrat la noi, în Arhiva Statului, niște condici, și una în Moldova”³³. Ultima a putut fi consultată de Bălcescu la Iași, probabil cu prilejul călătoriei întreprinse în primăvara anului 1846³⁴.

Aprecierea sa din finalul studiului asupra izvoarelor istoriei naționale mi se pare de-a dreptul vizionară, fiind totodată, crezul său științific: „Acestea sînt, în scurt, documentele ce avem pentru istoria noastră. Noi știm cu bună seamă că o multime altele se află pe la mănăstiri și particulari în țările noastre și prin bibliotecile și arhivele publice și private ale Transilvaniei, Ungariei, Poloniei, Vienei, Moscovei, Petersburgului

²¹ N. Bălcescu, *Puterea armată*..., p. 148.

²² D.R.H. B. Țara Românească, vol. N. III (1630—1632), București, 1968, p. 21—24.

²³ Arh. St. București, fond Mănăstirea-Slobozia lui Enache, 11/9.

²⁴ N. Bălcescu, *Puterea armată*..., p. 48.

²⁵ Arh. St. București, colecția Diplomatică, nr. 10, 11, 12, 13.

²⁶ N. Bălcescu, *Puterea armată*..., p. 48.

²⁷ „Magazin istoric pentru Dacia”, sub redacția lui A. Treb, Laurențiu și Nicol. Bălcescu, tomul I, București, 1845, p. 1—14. Republicat în ediție critică în N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, p. 93—101. (Trimiterile se vor face la această ediție).

²⁸ N. Bălcescu, *Cuvînt preliminaru*..., p. 97—100.

²⁹ *Ibidem*, p. 100.

³⁰ *Ibidem*, în notă.

³¹ Arh. St. București, colecția Manuscrise, nr. 128.

³² *Condica de venituri și cheltuieli a Vistieriei de la Iași*, (1702—1712 (1694—1704)), în „Revista istorică a Arhivelor Române”, ed. C.D. Aricescu, București, 1873, vol. I + 750 p.

³³ N. Bălcescu, *Cuvînt preliminaru*..., p. 101.

³⁴ *Ibidem*, p. 336. (Nota editorilor).

și Stockholmului. Noi ne vom sili să adunăm cîte vom putea, însă mijloacele noastre nu ne iartă a întreprinde călătorii prea depărtate ca să adunăm toate cîte se pot găsi. Spre aceasta, părerea noastră și a mai multor români, ce se interesează la istoria nației, este de a se întocmi o Societate istorică, care să aibă fondurile trebuincioase ca să poată trimite oameni în deosebite părți după asemenea descoperiri".³⁵ Este tocmai ceea ce se vor strădui să facă reprezentanții iluștri ai istoriografiei românești de mai tirziu³⁶.

Cu lucrarea următoare, intitulată *Românii și fanarioții*, apărută tot în „Magazin istoric pentru Dacia”³⁷, Nicolae Bălcescu începe publicarea de documente de arhivă inedite. Este vorba de trei acte din secolul al XVII-lea, de o mare valoare istorică, reproduse ca anexă a acestui studiu³⁸. Primul dintre ele, „Hrisov de la Ioan Leon vv. pentru isgonirea grecilor din țară, 1631”³⁹, are data 23 iulie 1639 (1631) și, la sfîrșitul textului, poartă următoarea mențiune a lui Bălcescu: „Originalul acestui hrisov se află la Monastirea Bistrița”⁴⁰. Documentul, republicat în marele corpus național⁴¹, este adresat la „cîți popi și diiaconi vor fi” în eparhia Buzăului și a fost depus, imediat după emitere sau mai tirziu, la Mănăstirea Bistrița⁴², de unde a intrat apoi în depozitele Arhivelor Statului⁴³.

Al doilea document este „Carte a Obșteștii Adunări a țării pentru trei boeri dovediți de furi banilor Vistieriei, 1652”⁴⁴, avînd data exactă 18 ianuarie 1660 (1652). În nota finală, editorul notează: „Originalul acestui hrisov scris în românește, scris pe membrană, se află în Arhiva Statului. El e acoperit cu 60 iscălituri și alte atîtea peceti, dintr-însele vreo 4 nu s-a putut descifra”⁴⁵. Se află și în prezent la Arhivele Statului din București⁴⁶.

Ultimul act este „Hrisov de la Ioan Radul Leon vv. pentru isgonirea grecilor din țară, 1669”⁴⁷, a cărui dată exactă este 9 decembrie 1777, cu transformarea făcută de grămătic în anii erei creștine: „iar de la intruparea fiului lui Dumnezeu 1669”⁴⁸, ceea ce constituie o greșeală, preluată ca atare și de Bălcescu, deoarece, așa cum se știe, după 1 septembrie, diferența care se scade nu mai este 5508, ci 5509. Data corectă este așadar 9 decembrie 1668. De altfel, la 9 decembrie 1669 nu mai domnea Radu Leon, înlocuit încă de la 3 martie acel an, ci Antonie Vodă din Popești⁴⁹.

³⁵ *Ibidem*, p. 101.

³⁶ N. Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor...*, p. 35.

³⁷ „Magazin istoric pentru Dacia”, tom, I, p. 115—121. Reeditată, fără documentele din anexă, în N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, p. 103—108.

³⁸ „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. I, p. 122—134.

³⁹ *Ibidem*, p. 122—125.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 125.

⁴¹ *D.R.H.*, B. Țara Românească, vol. XXIII, p. 412—414.

⁴² Tudor Mateescu, Marcel Ciucă, *Măndăstirile din Țara Românească și Moldova ca locuri de depunere a documentelor*, în „Mitropolia Olteniei”, XXXVII (1985), nr. 5—6, p. 446.

⁴³ Arh. St. București, fond Mănăstirea Bistrița, LXVII/1.

⁴⁴ „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. I, p. 126—130.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 130.

⁴⁶ Arh. St. București, colecția Diplomatică, nr. 6.

⁴⁷ „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. I, p. 131—134.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 134.

⁴⁹ Tudor Mateescu, Marcel Ciucă, *Măndăstirile din Țara Românească și Moldova...*, p. 446, nota 7.

În final se află de asemenea o mențiune: „Originalul acestui hrisov se află la Monastirea Bistrița”⁵⁰. Fiind vorba de confirmarea documentului din 23 iulie 1631, era deci firesc ca ambele acte să se afle împreună, în aceeași arhivă. Plecînd de la faptul că în fondul arhivistic al Mănăstirii Bistrița se află numai copii ale acestui hrisov, s-a considerat, în mod eronat, că originalul s-ar fi pierdut⁵¹. El există însă, în dublu exemplar, într-una dintre colecțiile Arhivelor Statului din București⁵², unde a fost transferat, fără îndoială, din fondul în care se găsea inițial.

În succintul articol despre logofătul Tăutu, publicat în aceeași revistă⁵³, Bălcescu abordează problema spinoasă și controversată a relațiilor dintre Principatele române și Imperiul otoman, care l-a preocupat în mod deosebit atît ca istoric, cit și ca patriot revoluționar⁵⁴. Preluînd de la Dimitrie Cantemir⁵⁵ și Ion Neculce⁵⁶ legenda trimiterii logofătului Tăutu la Constantinopol în vederea închinării țării, el ajunge la concluzia existenței, în trecut, a unor raporturi pur formale de vasalitate — suzeranitate între Moldova și Înalta Poartă, situație consemnată într-un act special emis atunci de sultan⁵⁷. Preia, de asemenea, de la Cantemir informația potrivit căreia, la 1686, regele Ioan Sobieski al Poloniei, năvălind în Moldova, a poruncit ca acest document să fie ars în fața mulțimii din Iași, declarînd că, în felul acesta, mintuiește poporul „de jugul turcesc”⁵⁸. Cantemir adăuga și faptul că „diplomele sultanilor”, prin care erau întărite aceste condiții, se aflau, „dimpreună cu alte documente publice, în arhivele Moldaviei”⁵⁹.

Bălcescu recunoștea astfel valabilitatea așa-numitelor „capitulații” problemă pe care, în ceea ce privește Țara Românească, o abordează într-un articol aparte, publicat în timpul revoluției de la 1848⁶⁰. Este vorba de cunoscutele plăsmuiri care, în esență, reflectau, deși în mod cu totul deformat, o realitate istorică, dar a căror autenticitate este nulă⁶¹.

⁵⁰ „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. I, p. 134.

⁵¹ Aurelian Sacerdoțeanu, *Unde se păstrau nechile actele normative în Țara Românească*, în „Revista Arhivelor”, anul L (1973), vol. XXXV, nr. 2, p. 177, nota 13. Vezi preluarea acestei erori la Tudor Mateescu, Marcel Ciucă, *Mănăstirile din Țara Românească și Moldova...*, p. 446.

⁵² Arh. St. București, colecția Diplomatică, nr. 137 și 137 bis.

⁵³ N. Bălcescu, *Ioan Tăutul, mare logofăt a Moldaviei*, în „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. I, p. 135—137. Republicat în N. Bălcescu *Opere*, vol. I, p. 109—112.

⁵⁴ Maria-Ecaterina Florescu, *Conceptia lui Nicolae Bălcescu cu privire la relațiile internaționale*, în „Revista română de studii internaționale”, V(1971), nr. 1 (11), p. 101—103.

⁵⁵ D. Cantemir, *Istoria Imperiului otoman. Creșterea și scăderea lui*, trad. Ios. Hodosiu, București, 1876, p. 271, în nota.

⁵⁶ Ion Neculce, *Opere. Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ed. critică de Gabriel Ștrempel, București, 1982, p. 168—169.

⁵⁷ N. Bălcescu, *Ioan Tăutul...*, p. 136—137.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 137, în nota.

⁵⁹ D. Cantemir, *op. cit.*, p. 275, în nota.

⁶⁰ N. Bălcescu, *Drepturile românilor către Înalta Poartă*, în N. Bălcescu, *Opere*, vol. II, Scrieri istorice politice și economice, 1848—1852, ed. critică de G. Zane și Elena G. Zane, București, 1982, p. 8—11. Publicat inițial, nesemnat, în „Popolul suveran”, 2 și 6 august 1848. (*Ibidem*, p. 180, nota editorilor).

⁶¹ Vezi recenta reluare a acestei discuții la Tudor Mateescu, *Restituiri: Ienăchiță Văcărescu turcolog*, în „Manuscriptum”, XX (1989), nr. 3 (76), p. 150.

Ilustrul istoric și patriot le-a acordat, însă credibilitate datorită imperativului aceluși moment de răscruce în care trebuia relevată și susținută suveranitatea Principatelor și netezit drumul spre obținerea independenței depline.⁶²

Următorul studiu al lui Nicolae Bălcescu, publicat tot în „Magazin istoric”, este dedicat spătarului Ioan Cantacuzino⁶³. Pentru elaborarea acestei lucrări a folosit, așa cum menționează în final, printre altele izvoare, memoriile personajului cărui îi schițează biografia, „manuscrise în rusește, ce ni s-au împărtășit de nepoții și moștenitorii săi, ce locuiesc acum în Rusia”⁶⁴. De la aceștia provenea desigur și scrisoarea de recomandare către cneazul Potemkin, dată, la 12 septembrie 1790, în favoarea lui Ioan Cantacuzino de către prințul Coburg, comandantul trupelor austriece care, în toamna anului precedent, ocupaseră Țara Românească⁶⁵, scrisoare pe care Bălcescu o reproduce după textul original francez⁶⁶.

O informație care a comportat unele discuții, cuprinsă în memoriile spătarului, se referă la jurământul pe care autoritățile austriece l-au pretins arhierilor și boierilor țării. Actul, redactat în germană și română, prevedea prestarea jurământului de credință și supunere față de Austria, pe baza faptului că românii fuseseră cândva tributari regilor Ungariei. Acest lucru a provocat o reacție profund negativă din partea boierilor, deoarece o asemenea pretenție nu se întemeia pe nici un adevăr, suzeranitatea Ungariei limitându-se doar asupra Banatului Severinului și, în plus, nu se garanta nici unul din privilegiile țării. Ioan Cantacuzino s-a gândit atunci la o stratagemă, în care scop s-a adresat numai mitropolitului, propunându-i să numească o comisie secretă pentru a analiza textul jurământului. Comisia, din care făcea parte și spătarul, a convocat pe membrii Divanului la Mitropolie, în ziua de 12 mai 1790, la orele 7 dimineața, unde acesta le-a prezentat următoarea soluție: „Nemții sînt prevăzători, noi însă le vom dovedi că sînten mai isteți decît dînșii, cînd e vorba de fericirea patriei noastre, să aruncăm dar jurământul românesc scris de dînșii și să scriem altul, întemeiat pe cel mai mare folos al țării. Noi îl vom da apoi mitropolitului ca să-l scoată din sin în minutul ce va trebui a jura; nemții nu vor pricepe nimic; translatorul Merkelius trebuie să fie încongiurat de boeri, care vor căuta să-l distragă, și să facă zgomot mult, încît el să n-auză articolile jurământului”. Stratagema a reușit și austriecii au fost înșelați printr-o iscusită substituție⁶⁷.

Această informație a ridicat însă unele semne de întrebare, ceea ce a făcut ca istoricii de mai târziu să nu țină seama de ea⁶⁸. La începutul secolului nostru a fost găsit întîmplător jurământul, exemplarul depus la arhiva Mitropoliei, așa cum se proceda atunci cu toate actele de interes

⁶² Vezi și Maria Ecaterina Florescu, *op. cit.*, p. 103–106.

⁶³ N. Bălcescu, *Spătarul Ioan Cantacuzino*, în „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. I, p. 187–205. Republicat în N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, p. 113–123.

⁶⁴ *Idem*, *Spătarul Ioan Cantacuzino*, p. 205, în notă.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 193–194.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 201–202, în notă.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 194–195.

⁶⁸ Alex. Lăpedatu, *Preținsa mișlicare a unui jurămint istoric în Țara Românească la 1790*, în „Convorbiri literare”, XLIV (1910), nr. 2, p. 402.

deosebit pentru țară.⁶⁹ Documentul, emis la 21 mai 1790, în București, este semnat de mitropolit, cei doi episcopi și mai mulți mari boieri, între care figurează și vel spătarul Ibar Cantacuzino. Jurământul prevede credința față de Austria și acordarea sprijinului material armatei austriece de ocupație, nepomenind nimic de vreun drept mai vechi de suzeranitate.⁷⁰ Critica textului, pe care austriecii nu numai că l-au tunsut, dar chiar l-au redactat în această formă, dovedește că nu a avut loc nicio substituție, fiind vorba așadar de o mistificare din partea lui Ioan Cantacuzino.⁷¹ Bălcescu nu avea însă de unde să cunoască acest lucru și de aceea trebuie să admitem buna sa credință.⁷²

În activitatea arheografică a lui Nicolae Bălcescu se înscriu alte două documente, publicate de asemenea în revista la conducerea căreia se afla. Numele editorului nu apare, dar așa cum s-a stabilit, editorul nu putea fi decât ilustrul patriot și istoric.⁷³ Primul este intitulat „Carte de judecată de la Ioan Mateiu Basarab viv. (1633)”,⁷⁴ cu data 10 ianuarie 1741 (1633), anul fiind trecut greșit de grămătic, deoarece la republicarea acestui act în corpusul național, s-a constatat, după componența Divanului, că datează din 1635.⁷⁵ Documentul, care se găsește la Arhivele Statului, unde se află și azi,⁷⁶ are ca obiect pînina dintre jupînescii Maria, fiica vel vornicului Ivașco, și sotul său Vasile spătar și face referință la o carte de judecată anterioară, de la Leon Tomșa, act din 10 septembrie 1630.⁷⁷

Al doilea document este publicat cu titlul „Hrisov de la Ioan Vlad IV., 1483”,⁷⁸ anul fiind redat greșit de Bălcescu la transformarea în anii erei creștine, deoarece actul datează din 1490.⁷⁹ Editorul nu cunoștea, foarte probabil, tot la Arhivele Statului, unde există și în prezent.⁸⁰ La sfîrșit, Bălcescu face următoarea mențiune: „După aceste două acturi și altele încă, se cunoaște obiceiul vechi d-a îndatora pe bărbați să jure cu 12 boeri și pe femei cu 12 jupînesi. Noi vom espilca mai mult acest obicei într-o lucrare ce vom face asupra instituțiilor și obiceiurilor țării”⁸¹

Deși nu apare semnătura sa, Bălcescu este editorul a două documente, ambele din 1456, publicate de asemenea în „Magazin istoric”⁸², sub titlul „Correspondență între Ștefan v. cel Mare, domnul Moldaviei,

⁶⁹ Tudor Mateescu, Marcel Ciucă, *Arhiva generală a Țării Românești*, în „Revista Arhivelor”, anul LXII (1985), vol. XLVII, nr. 2, p. 213—219.

⁷⁰ Alex. Lăpedatu, *op. cit.*, p. 403. Vezi și facsimilul acestui document la N. Iorga, *Ceva despre ocupațiunea austriacă în anii 1789—1701*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, seria II, tom. XXXIII (1910—1911), pl. VII.

⁷¹ Alex. Lăpedatu, *op. cit.*, p. 404—405, Considerarea ca reală a substituției jurământului a continuat însă și după aceea. Vezi N. Iorga, *Ceva despre ocupațiunea austriacă etc.*, p. 222; N. Bălcescu, *Opere*, vol. II, p. 348 (nota editorilor).

⁷² Alex. Lăpedatu, *op. cit.*, p. 405.

⁷³ Horia Nestorescu-Bălcești, *op. cit.*, p. 114.

⁷⁴ „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. I, p. 206—209.

⁷⁵ D.R.H., B. Țara Românească, vol. XXV (1635—1636), București, 1985, p. 71—81.

⁷⁶ Arh. St. București, fond Mănăstirea Cîmpulung, LXIII/10, q. 100, f. 100v.

⁷⁷ D.R.H., B. Țara Românească, vol. XXIII, p. 264.

⁷⁸ „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. I, p. 210.

⁷⁹ D.R.H., B. Țara Românească, vol. I (1247—1500), București, 1966, p. 356—357.

⁸⁰ Arh. St. București, fond Mănăstirea Tîsmăna, XXXVII/1.

⁸¹ „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. I, p. 210, în nota.

⁸² Horia Nestorescu-Bălcești, *op. cit.*, p. 115.

și Dorotei, arhiepiscopul Intîiei Iustianiei (Ohrida) 1456”⁸³. La sfîrșit se găsește următoarea însemnare : „Această corespondență în slovenește s-a găsit în Macedonia, în Monastirea Sfîntului Ioan Rilski de un învățat rus, D. Gligorovici, care ne-a împărtășit-o ”⁸⁴. Este vorba de Victor Ivanovici Grigorovici (1815—1876), profesor de istorie și literatură slavă la Universitatea din Kazan, care, între anii 1844 și 1847, a întreprins o călătorie de studii în părțile europene ale Imperiului otoman. La întoarcere, trecînd prin București, unde se va fi întreținut cu istoricii români, i-a înmînat probabil cele două documente lui Bălcescu⁸⁵.

Aceste acte ridică însă, de la bun început, unele semne de întrebare. Mai intîi este faptul că, așa cum se știe, la 1456 nu domnea încă Ștefan cel Mare. În afară de aceasta, slavistul Ioan Bogdan, care a studiat originalele — scrisoarea domnului Moldovei și răspunsul arhiepiscopului Ohridei —, două file atașate la un fragment care datează într-adevăr din secolul al XV-lea, a făcut o critică temeinică atât externă cît și internă a textului. În final, a ajuns la concluzia că este vorba de un fals realizat în secolul al XVII-lea sau al XVIII-lea⁸⁶. Bălcescu, nedispunînd de astfel de mijloace și metode de cercetare, nu putea să-și dea seama de acest lucru, buna sa credință fiind, și în acest caz, în afară de orice îndoială.

Unul dintre studiile importante de istorie ale lui Nicolae Bălcescu este cel dedicat postelnicului Constantin Cantacuzino, bazat în principal pe documente de arhivă⁸⁷. Chiar în prima notă a lucrării, el arată că știrea pe care o înserează despre primii Cantacuzini o avea „după un act aflat de generalul Mavru la Mesembria”⁸⁸. Acesta, el însuși avînd preocupări de istorie, așa cum consemna ginerele său Ion Ghica, l-a cunoscut bine pe Bălcescu, mai ales că îl primea în casa sa, unde lua parte la ședințele „de studii istorice”, care se țineau marțea⁸⁹.

În anexă la această lucrare sînt publicate șase documente : 1) „Carte de jurămint a lui Gligorașco Ghica vv. la jupan Costandin Cantacuzino biv vel postelnic, 1660”⁹⁰; 2) „Scrisoare a lui Grigorie Ghica vv. către capichiaelele sale, 1660”⁹¹, la sfîrșitul acestuia făcîndu-se următoarea mențiune : „Originalul acestor două acte se află la prințul Radu Cantacuzino, colonel de artileria gardii împăratului Rusiei”⁹²; 3) „Carte a Obșteștii Adunări a Țării vestind tutulor că moartea postelnicului Costandin Cantacuzino a fost nedreaptă, 1666”⁹³, avînd această adnotare : „Originalul este acoperit cu 38 iscălituri, din care numai acestea s-au putut decifra”⁹⁴;

⁸³ „Magazin istoric pentru Dacia”, tom., I, p. 277—278.

⁸⁴ Ibidem, p. 278, în notă.

⁸⁵ Horia Nestorescu-Bălcești, *op. cit.*, p. 115.

⁸⁶ I. Bogdan, *Documente false atribuite lui Ștefan cel Mare*, în „Buletinul Comisiei istorice a României”, I (1915), p. 109—122.

⁸⁷ N. Bălcescu, *Postelnicul Costandin Cantacuzino*, în „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. I, p. 380—411. Republicat, fără documentele din anexă, în N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, p. 125—134.

⁸⁸ „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. I, p. 381, în notă.

⁸⁹ Ion Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*, [București], 1967, p. 345—346.

⁹⁰ „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. I, p. 394—395.

⁹¹ Ibidem, p. 395—398.

⁹² Ibidem, p. 398.

⁹³ Ibidem, p. 398—401.

⁹⁴ Ibidem, p. 401.

4) „Carte de mărturie a lui Ioan Radul Leon vv. arătînd nedreptatea omorîrii postelnicului Costandin Cantacuzino, 1668”⁹⁵; 5) „Carte a mitropolitului Teodosie către Obșteasca Adunare în pricina judecării pentru omorîrea postelnicului Costandin Cantacuzino, 1669”⁹⁶; 6) „Carte de judecată a Obșteștii Adunări a Țării pentru osînda vornicului Stroe Leurdeanu, 1669”⁹⁷. La sfîrșit găsim următoarea precizare: „Acest act este acoperit cu 24 iscălituri ale clericilor, din care numai acestea s-au putut descifra. Iscăliturile mirenilor, din pricina numărului lor cel mare, se vede că nu s-au pus, dupe cum era obiceiul. Afară de acest act am aflat și cartea domnului cu aceeași dată și coprindere, întărînd judecata. Noi am lăsat-o, fiind asemenea cu aceasta”⁹⁸. În încheiere, se arată proveniența ultimelor patru documente: „Toate aceste acte, supt no. 3, 4, 5 și 6, le am copiat însumi după originalele ce să află la d-lui căpitanul Costandin Cantacuzino. Actele supt no. 3 și 6 sunt scrise pe parșemin, iar celelalte pe hîrtie”⁹⁹.

Alte documente de arivă au fost publicate de Nicolae Bălcescu în volumul II al „Magazinului istoric pentru Dacia”. Mai întîi, sub titlul de „Acte diplomatice”, editează „Hrisov de la Ștefan Mihail Racoviță, prin care se opresc străinii de a avea drepturi civile și politice în țară, 1764”¹⁰⁰, despre care precizează în notă: „Acesta e hrisovul despre care pomenim în articolul „Românii și fanarioții”, tom I, pagina 121, din acest Magazin”¹⁰¹. Acolo arată într-adevăr că domnul Ștefan Racoviță, în urma revoltei boierilor, „vrînd să împace pe români, dete un hrisov prin care răpește drepturile civile și politice în țară grecilor și tutulor streinilor cum albanezii, sîrbii și alții, afară de moldoveni, care din vremile cele mai vechi s-a privit de pămînteni”¹⁰². Nu menționează însă unde se găsea acest document și n-am putut identifica deocamdată unde se află în prezent.

Al doilea act pe care-l editează sub același titlu generic este „Hrisov de legămîntu între Mihail Radul vv., domnul Țării Românești și Gheorghie Ghica vv., domnul Moldovei, 1658”¹⁰³, cu specificarea, la sfîrșit, că era publicat „din original”¹⁰⁴. Rezultă clar că a putut cerceta acest document în vreo arhivă (nu la Arhiva Statului sau într-o arhivă mănăstirească, deoarece ar fi precizat cu siguranță acest lucru), identificarea locului unde s-ar găsi în prezent rămînd foarte dificilă.

Lucrarea lui Bălcescu *Despre starea soțială a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebite timpuri*¹⁰⁵ este însoțită de un grupaj de 12 documente¹⁰⁶, pe care și-a întemeiat cercetarea. Primul, intitulat

⁹⁵ Ibidem, p. 402—404.

⁹⁶ Ibidem, p. 404—405.

⁹⁷ Ibidem, p. 406—411.

⁹⁸ Ibidem, p. 411.

⁹⁹ Ibidem.

¹⁰⁰ Ibidem, tom. II, București, 1846, p. 177—180.

¹⁰¹ Ibidem, p. 177, în notă.

¹⁰² Ibidem, tom. I, p. 121.

¹⁰³ Ibidem, tom. II, p. 181—186.

¹⁰⁴ Ibidem, p. 186.

¹⁰⁵ Ibidem, p. 229—246. Vezi reeditarea la N. Bălcescu, *Opere*, vol. I., p. 151—162 (fără

documentele din anexă).

¹⁰⁶ „Magazia istoric pentru Dacia”, tom. II, p. 247—308.

„Hrisov a lui Bela IV craiul Ungariei, 1247”¹⁰⁷, este cunoscută „Diplomă a Ioaniților”, redată în traducere prescurtată, mărturie de mare însemnatate pentru istoria spațiului românesc dintre Carpați și Dunăre, act care se află în arhivele Vaticanului și care a cunoscut nenumărate ediții¹⁰⁸.

Al doilea document este intitulat de Bălcescu „Anafora a Obșteștii Adunări a Moldaviei pentru feliul proprietății în țară în vechime, 1817”¹⁰⁹, fără a menționa însă locul unde se găsea și modul în care a avut acces la el. Sub nr. 3 este publicat „Hrisov de la Radu Mihnea vv., 1613”¹¹⁰, cu data de an stabilită greșit, deoarece fiind din 16 decembrie 7121¹¹¹, corespunzător în era creștină este 1612. A fost folosită o copie, așa cum se arată la sfârșitul textului: „Acest hrisov s-au tălmăcit după cel slovenese de mine iscălitul, iar unde nu s-au putut scoate cuvînt de vechitura membranei, s-au tras linii, precum să vede, și am iscălit. S35 dechemv. F5; Dimitrie Iogofăbu”¹¹². Actul se referă la satul Apele Vii din Oltenia și a fost utilizat, după această ediție, la elaborarea schiței monografice a acestei localități¹¹³. În prezent a intrat din nou în atenția arhivisticii¹¹⁴, găsindu-se, probabil în aceeași traducere, la Arhivele Statului din Craiova¹¹⁵.

Următorul document din același grupaj este „Act de la magistratul Sas-Sebeșului dat unor români din Țara Românească emigrați în Transilvania, 1396”¹¹⁶. Se arată că este „copie asemenea” după „foaia minții dintr-acest an, no: 8”, așadar după revista lui Baritiu „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, adăugându-se că „se află asemenea tipărit de Fotino în grecește”. Se precizează și următorul fapt: „Ierodiaconul Naum Clococceanul îl mai pomeneste în precuvîntarea sa la Hronologia d-lor Țării Românești”¹¹⁷. În finalul textului se menționează: „Și am tălmăcit această carte, eu, Nicolae Dimitriev. În orași în Sighidina. La a. 1796, martie 17. Și incredințez”¹¹⁸. După care urmează o notă a ierodiaconului Naum din 29 august 1799, în care spune că „această carte a neamului meu fiind”, se păstrează numai în copie, din care a depus un exemplar la Mitropolie, unde „s-au trecut în condică”¹¹⁹.

N. Iorga a considerat această scriere ca îndoielnică¹²⁰. S-a dovedit însă, fără nici un dubiu, că este vorba de un „falsificat grosolan”, datorat ierodiaconului Naum, egumenul Schitului Clococioy din Slatina¹²¹, în

¹⁰⁷ Ibidem, p. 247–249.

¹⁰⁸ Văzi recentă ediție în D.R.H. D. Relații între țările române, vol. I, București 1977, p. 21–27 (textul latin și traducerea românească).

¹⁰⁹ „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. II, p. 250–264.

¹¹⁰ Ibidem, p. 265–268.

¹¹¹ Ibidem, p. 268.

¹¹² Ibidem.

¹¹³ Ilie Chiriță, *Monografia comunei Apele Vii*, în „Arhivele Olteniei”, XV, (1936), nr. 83–85, p. 73, nota 7.

¹¹⁴ *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, vol. II, 1904–1620, București, 1974, p. 255–256, rez. 504.

¹¹⁵ Arh. St. Craiova, colecția Documente, LXVI/2.

¹¹⁶ „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. II, p. 269–276.

¹¹⁷ Ibidem, p. 269.

¹¹⁸ Ibidem, p. 276.

¹¹⁹ Ibidem.

¹²⁰ N. Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor...*, p. 37.

¹²¹ I. Ionașcu, *Biserici, chipuri și documente din Olț*, vol. I, Craiova, 1934, p. 45.

care se vorbește de daci, de împăratul Traian¹²² și se dau nume de rîmăni din timpul lui Mircea cel Bătrîn; ca Matei Vitejăscu, Dragomir Dorobăntășcu, Oprisan, Soldățășcu, Vladislav Clocociogeanul ș.a.¹²³ Se afirmă chiar că toponimul „Clocociogul” ar deriva din latinescu „Clivus”¹²⁴. Trebuie să avem și în acest caz în vedere buna credință a lui Nicolae Bălcescu, ca și limitele disciplinei criticii textelor în acea vreme.

În continuare, este publicat documentul sub titlul „Hrisov al lui Radu Mihnea vv. pomenind de așezămîntul făcut de Mihail vv. Viteazul, 1613”¹²⁵. Este unul dintre actele cercetate de Nicolae Bălcescu la Mănăstirea Bistrița, aflîndu-se în prezent în fondul arhivistic al acestui așezămînt monahal¹²⁶. La baza ediției a stat o traducere târzie, așa cum se menționează în finalul textului: „Întocmai după cel slovenese, tîlmăcit în limba românească de mine, Dionisie. 1795. mai 31”¹²⁷.

Semnată de Nicolae Bălcescu pe recepția de primire a unor documente de la Arhivele Statului, 31 iulie 1848. (Arh. St. Buc., fond D.G.A.S., dosar 5(1831, f. 383).

Sub nr. 6 apare „Carte a Obșteștii Adunări a Țării Românești pentru desrobirea țărănilor înstreinați ce s-ar întoarce la locul lor, 1746”¹²⁸. La sfîrșit, într-o notă, Bălcescu face următoarea mențiune: „Originalul, scris pe hîrtie și căptușit cu atlas galben, este acoperit cu 45 iscălituri din care numai acestea (29—n.n.) s-au putut decifra. El să afla în Arhivă Statului”¹²⁹. Documentul, datat 1 martie 1746, se găsește și în prezent la Arhivele Statului din București¹³⁰.

Așa cum se știe, acest act l-a pregătit pe următorul, publicat de asemenea pentru prima dată de Nicolae Bălcescu în același grupaj, sub titlul „Carte a Obșteștii Adunări pentru desrobirea tuturilor țărănilor,

¹²² „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. II, p. 271—273.

¹²³ Ibidem, p. 270.

¹²⁴ Ibidem, p. 271.

¹²⁵ Ibidem, p. 277—279. Republicat în *D.I.R.*, B. Țara Românească, veacul XVII, vol. II (1611—1615), [București], 1951, p. 177—178.

¹²⁶ Arh. St. București, fond Mănăstirea Bistrița, LXI/90.

¹²⁷ „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. II, p. 279.

¹²⁸ Ibidem, p. 280—283. Vezi reeditarea mai recentă în *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, Țara Românească, [București], [1961], p. 453—454.

¹²⁹ „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. II, p. 283, în notă.

¹³⁰ Arh. St. București, colecția Sului, nr. 18.

1746”¹³¹, prin care domnul Constantin Mavrocordat, la 5 august acel an, desființa șerbia în Țara Românească¹³². În final, editorul face o precizare similară: „Originalul, scris pe hîrtie și acoperit cu 66 iscălituri, coprinzînd și întărirea în grecește a patriarhilor Constantinopolului și Ierusalimului, se afla în Arhiva Statului”¹³³. Încă de la 8 februarie 1844, Bălcescu îi scria lui Ion Ghica despre găsierea acestui document, pe care-l socotea de mare importanță pentru istoria țării¹³⁴. Se află de asemenea la Arhivele Statului din București¹³⁵.

În continuare, este reprodus actul analog al aceluiași domn pentru Moldova, sub titlul „Act pentru desrobirea vecinilor în Moldova, 1749”¹³⁶. După cum spune în nota finală, Bălcescu n-a putut consulta originalul acestui document: „Această Charta magna este de șapte palme în lungime și de cinci palme în lățime, căptușită cu maltec verde și acoperită cu 165—170 iscălituri, din care numai cele sus numite se pot ceti. Acest act s-au tipărit de pe două copii trimise de d<umnealui> spăt<arul> Antohi Sion și de d. C. Hurmuzachi, scoase întocmai după originalul ce se află în muzeul de la Odesa. Noi l-am împărțășit din Arhiva românească, t.1”¹³⁷.

În completarea acestui document, este redat „Urbariul sau pontul făcut de domnul Costandin Nicolae Mavrocordat”¹³⁸, la care apare următoarea mențiune: „Noi dăm acest urbariu astfel cum ni s-a păstrat de istoriografii contimporani, dar actul oficial nu l-am găsit”¹³⁹. Cu un conținut înrudit este actul de sub nr. 10: „Anafora a Divanului Moldovei pentru adăogirea zilelor de lucru ale țăranilor la proprietari, 1775”¹⁴⁰, la care se arată în final: „Acest act, împreună cu cel cu no. 12 și altele, ni s-a împărțășit de prietenul nostru, d-lui vornicul Alecsandru D. Sturza Miclăușanul din Moldova, N.B.”¹⁴¹. Originalul acestui document, ajuns în colecțiile Academiei Române, se află în prezent la Arhivele Statului¹⁴².

Urmează „Chemare a lui Alecsandru Scarlat Ghica către locuitorii înstreinați, dîndu-le deosebite privilegii, numai să se întoarcă în țară, 1768”¹⁴³, cu precizarea în final: „Originalul se află în Arhiva Statului”¹⁴⁴. Acolo se găsește de altfel și astăzi¹⁴⁵. Cel de al 12-lea document, care încheie grupajul, este „Urbariul sau pontul boerescului, făcut de Alecsandru Moruzi”¹⁴⁶, avînd următoarea mențiune: „Noi dăm acest urbariu astfel

¹³¹ „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. II, p. 284—287.

¹³² *Documente privind relațiile agrare ...*, vol. I, p. 463—467.

¹³³ „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. II, p. 287, în notă.

¹³⁴ N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, p. 47.

¹³⁵ Arh. St. București, colecția Suluri, nr. 19.

¹³⁶ „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. II, p. 288—292. Vezi reeditarea mai recentă în *Documente privind relațiile agrare ...*, vol. II, Moldova, [București], 1966, p. 287—289.

¹³⁷ „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. II, p. 292, în notă.

¹³⁸ *Ibidem*, p. 293—294.

¹³⁹ *Ibidem*, p. 293, în notă.

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 295—299. Vezi reeditarea mai recentă în *Documente privind relațiile agrare ...*, vol. II, p. 463—465.

¹⁴¹ „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. II, p. 299, în notă.

¹⁴² Arh. St. București, colecția Documente istorice, CCCLVIII/22.

¹⁴³ „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. II, p. 300—302.

¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 302, în notă.

¹⁴⁵ Arh. St. București, colecția Diplomatice, nr. 42.

¹⁴⁶ „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. II, p. 303—308.

cum l-am găsit scris de un boeri de pe atunci, dar actul oficial nu l-am putut căpăta”¹⁴⁷. Copia lui, așa cum arăta mai înainte, îi fusese pusă la dispoziție de Alexandru Sturdza Miclăușanu¹⁴⁸.

Sînt peste 30 de documente pe care Bălcescu le-a publicat în „Magazin istoric pentru Dacia”¹⁴⁹, în afară de cele pe care le-a folosit la elaborarea studiilor sale istorice¹⁵⁰. Pentru a le da la lumină, el a trebuit să facă cercetări temeinice la Arhiva Statului, în arhivele unor mănăstiri, îndeosebi la Mănăstirea Bistrița din Oltenia, dar și în numeroase arhive particulare¹⁵¹. Cercetările sale au fost mult mai ample, dar, din păcate, nu au putut fi totdeauna finalizate. Astfel, Ion Ghica menționa faptul că, la 20 de ani, ilustrul patriot și istoric de mai târziu „petrecea zile întregi cufundat în studiul documentelor adunate de repauzatul căpitan Cornescu Olteniceanu, colecțiune prețioasă, care mai târziu a trecut în posesiunea părintelui episcop de Buzău, Dionisie”¹⁵². Această colecție, ajunsă mai târziu la Academia Română, nu cuprindea însă, după cum constata N. Iorga, „documente atât de importante”¹⁵³. A intenționat, de asemenea, să publice un plan al turnului Colțea, pe care l-a obținut de la cneazul Bodion Cantacuzino, cel care i-a pus la dispoziție documentele referitoare la postelnicul Constantin Cantacuzino¹⁵⁴. S-a păstrat doar recipisa din 3 aprilie 1845, prin care Bălcescu atesta primirea acestui plan și se angaja să-l restituie vornicului Grigore Cantacuzino¹⁵⁵, o rudă din țară a posesorului¹⁵⁶. Tot în „Magazin istoric pentru Dacia” publică un număr de șase cronici ale Țării Românești și Moldovei¹⁵⁷, toate aflate pe atunci în manuscris, în afara altora pe care le-a utilizat în lucrările sale¹⁵⁸. Ele au fost folosite mult timp după aceea de către istorici, fiind republicate, în mod sistematic, în ediții critice, abia în ultimele decenii.

Așa cum se știe, Bălcescu a cercetat și documente existente în arhive, biblioteci și muzee din străinătate¹⁵⁹. Astfel, în iunie 1846, cînd face un scurt popas la Viena¹⁶⁰, se pare că a transcris într-un caiet corespondența (o parte din ea, desigur,) dintre domnul Șerban Cantacuzino și curtea austriacă. Acest caiet i-l încredințează lui Costăchiță N. Filipescu,

¹⁴⁷ Ibidem, p. 303, în notă.

¹⁴⁸ Ibidem, p. 299, în notă.

¹⁴⁹ Horia Nestorescu-Bălcești, *op. cit.*, p. 114–118. Lista cuprinde și „Fragmente atin-gătoare de istoria Moldovei, trase din Istoria Rosieii a lui Caramzin”. („Magazin istoric pentru Dacia”, tom. II, p. 309–320). Este, desigur, o eroare, nefiind vorba, în acest caz, de un document de arhivă, ci de părți dintr-o lucrare de interpretare.

¹⁵⁰ Așa cum aprecia Iorga, unele dintre aceste documente erau „de o deosebită impor-tanță”. (N. Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor ...*, p. 31).

¹⁵¹ Ibidem, p. 28–29.

¹⁵² Ion Ghica, *op. cit.*, p. 344.

¹⁵³ N. Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor ...*, p. 28.

¹⁵⁴ Paul Cernovodeanu, *Istoricul turnului Colței în documentele premii*, în „Revista muzeo-or”, III (1966), nr. 5, p. 393.

¹⁵⁵ Arh. St. București, colecția Achiziții noi, CCXCIV/43.

¹⁵⁶ Paul Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 393.

¹⁵⁷ Horia Nestorescu Bălcești, *op. cit.*, p. 113–114.

¹⁵⁸ N. Bălcescu, *Opere*, vol. II, p. 259–201 (nota editorilor).

¹⁵⁹ N. Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor ...*, p. 38; G. Zane, Elena G. Zane, *op. cit.*, p. 359–361; G. Zane, *op. cit.*, p. 348–351.

¹⁶⁰ Horia Nestorescu — Bălcești, *op. cit.*, p. XIX.

căruia îi scrie mai apoi să i-l trimită.¹⁶¹ Cercetările sale în arhivele Vienei¹⁶² sînt confirmate într-o scrisoare pe care i-o adresează, la 13 ianuarie 1847, lui Eudoxiu Hurmuzaki, în care spune următoarele: „Zădărnici tare să-și fi de ați putat trage copii după documentele ce se află în arhivele d-acoale și care privesc istoria românilor. Aș fi tare morțic de mi-ați scrisi”¹⁶³. Unele dintre aceste figurează, cu siguranță, între cele publicate în „Magazin istoric pentru Dacia” de August Treboniu Laurian, cu inițialele „A.T.L.” sub titlul „Documente istorice din Arhivul Vienei pentru istoria Țării Românești de pre timpul lui Șerban-Cantacuzeni pînă după moartea lui Ștefan”¹⁶⁴. În aceeași scrisoare, Bălcescu arată că a găsit în Cabinetul numismatic imperial „o monedă de aur, grea de zece galbeni, tăiată la 1600, cu portretu lui Mihai vv. Viteazul” și îl roagă pe Hurmuzaki să-i trimită „un desen simplu, cu creionu, după acest portret”¹⁶⁵. Este vorba, de fapt, de medalia emisă de Mihai Viteazul, descrisă ulterior de către mai mulți specialiști¹⁶⁶.

Viena reprezenta, de fapt, un popas în drum spre Paris, unde ajunge în iulie 1846¹⁶⁷ și unde, pe lângă alte activități, începe documentarea în bibliotecă și arhive pentru elaborarea lucrării sale fundamentale *Istoria românilor sub Mihai Voevod Viteazul*¹⁶⁸. Începînd din februarie 1847 întreprinde o călătorie în Italia, pînă la Palermo, unde se află prietenul său, poetul Vasile Alecsandri, și Elena Negri¹⁶⁹. La întoarcere, în luna martie, rămîne cîteva zile la Neapole, unde cercetează foarte probabil, prețioasele manuscrise din biblioteca orașului¹⁷⁰. Ajuns la Roma, în aprilie, face fructuoase cercetări atât în bibliotecă, cît și în arhivele Vaticanului¹⁷¹. Peste cîteva luni îi scria lui Alecsandri că a făcut „la Roma, descoperiri interesante”¹⁷². Copiile pe care le execută după mai multe documente s-au pierdut¹⁷³, dar într-un manuscris aflat la Biblioteca Academiei Române există o mențiune a sa „Despre documentele culese de mine în biblioteca Vaticanului, la Roma, privitoare la evenimentele de la 1595 între români, transilvăneni și poloni”¹⁷⁴. Mai tîrziu, la 30 septembrie 1851, îi scria lui Paul Bataillard că ar dori să meargă din nou la Roma, „acest oraș pe care atîta îl iubesc și care mi-ar oferi atîtea posibilități, bibliotecă, muzee, ruine etc”¹⁷⁵.

¹⁶¹ N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, p. 63. Scrisoarea, nedatată, nu poate fi din 19 aprilie 1846, cum apreciază editorul, ci ulterioară scurtei sale șederi la Viena, fiind, în mod sigur, expediată de la Paris, nu de la București, unde putea să ridice personal caștigul.

¹⁶² Zezi și G. Zane, *op. cit.*, p. 343.

¹⁶³ N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, p. 77.

¹⁶⁴ „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. V, (1847), p. 72—91.

¹⁶⁵ N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, p. 77.

¹⁶⁶ *Ibidem*, p. 480—481 (nota editorului).

¹⁶⁷ G. Zane, *op. cit.*, p. 344.

¹⁶⁸ Valeria Guțu-Romalo, „Utilizarea izvoarelor istorice în „Români sub Mihai Voevod-Viteazul”, în *Studii despre N. Bălcescu*, București, 1969, p. 101.

¹⁶⁹ G. Zane, *op. cit.*, p. 346+348.

¹⁷⁰ *Ibidem*, p. 348.

¹⁷¹ *Ibidem*, p. 349—350; Al. Balaci; Nicolae Bălcescu și Italia, în *Studii despre N. Bălcescu*, p. 14.

¹⁷² N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, p. 79.

¹⁷³ Al. Balaci, *op. cit.*, p. 14.

¹⁷⁴ *Ibidem*; G. Zane; *op. cit.*, p. 350.

¹⁷⁵ N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, p. 379.

La începutul lunii mai 1847 este la Genova, unde rămâne câteva zile¹⁷⁶, răgaz în care cercetează vechile arhive ale orașului. Acolo, așa cum consemna mai târziu Vasile Alecsandri, Bălcescu „au găsit trei lăzi pline cu corespondențe asupra țerelor noastre, corespondențe foarte prețioase, căci ele au fost făcute de impiegatii Companiei genoveze, care avea multe stabilimente pe malurile Mării Negre și ale Dunării”¹⁷⁷. S'a afirmat că „nu avem nici o urmă printre hirtile sale despre aceste cercetări”, realitatea lor fiind pusă astfel la îndoială¹⁷⁸, dar Alecsandri nu putea și decit de la cineva care le văzuse despre existența acestor documente, pe care abia peste mai multe decenii alți istorici români le vor studia și publica.

În primele zile ale lunii iunie era din nou la Paris, unde își relua activitatea de documentare¹⁷⁹. La 1 octombrie îi scria lui Vasile Alecsandri că făcuse acolo „descoperiri interesante”, găsind „între altele”, la Biblioteca regală, „adevăratul portret al lui Mihai V.V., de pe care o să fac îndată o frumoasă gravură”¹⁸⁰. Într-adevăr, în lucrarea sa, dedicată portretelor domnilor români¹⁸¹, arăta că, la 2 august 1847, însoțit de prietenul său Al. G. Golescu, descoperise, la Cabinetul de stampe din capitala Franței, șase portrete ale lui Mihai Viteazul¹⁸² și încă alte zece, reprezentînd pe Matei Băsarab, Vasile Lupu, Gheorghe Ștefan, Constantin Șerban Băsarab, Mihnea III Radu, Grigore Ghica I, Gheorghe Ghica (2), Constantin Brincoveanu și Constantin Mavrocordat¹⁸³.

În timpul revoluției române de la 1848, la care a fost unul dintre cei mai activi participanți, Nicolae Bălcescu a apelat din nou la documentele de arhivă, de data aceasta însă nu pentru studiile sale istorice, ci pentru documentarea în vederea cunoașterii statutului internațional al Principatelor române și îndeosebi a relațiilor acestora cu Imperiul otoman, ca și pentru elaborarea unor acte de stat de importanță deosebită, la care a luat parte în mod direct¹⁸⁴.

Ministrul de interne, Nicolae Golescu, porunea, în două rânduri, la 28 și la 31 iulie 1848, lui C. Ștefănescu, șeful Arhivei Statului, să înmîneze lui Nicolae Bălcescu câteva documente necesare guvernului¹⁸⁵. La 31 iulie, Bălcescu ridica personal de la Arhiva Statului, semnînd de primire, două condici și un act turcesc¹⁸⁶, al căror conținut se referea, în principal, la raporturile Țării Românești cu Poarta otomană¹⁸⁷. Este

¹⁷⁶ G. Zane; *op. cit.*, p. 351.

¹⁷⁷ V. Alecsandri, *Din albumul unui bibliofil. Neculai Bălcescu*, în „Convorbiri literare”, X (1876), nr. 4, p. 140, în notă.

¹⁷⁸ G. Zane, Elena G. Zane, *op. cit.*, p. 360.

¹⁷⁹ G. Zane, *op. cit.*, p. 351.

¹⁸⁰ N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, p. 79. Vezi V. Alecsandri, *op. cit.*, p. 140, în notă.

¹⁸¹ *Buletin despre portretele principilor Țării Românești și ai Moldaviei ce se află în Cabinetul de stampe de la Biblioteca regală din Paris, de N. B.*, „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. IV (1847), p. 212—220. Vezi și republicarea în N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, p. 213—220.

¹⁸² „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. IV, p. 213—216.

¹⁸³ *Ibidem*, p. 217—220. Vezi reproducerea acestor portrete (ale lui Mihai Viteazul și ale celorlalți domni), în N. Bălcescu, *Opere*, vol. I.

¹⁸⁴ Maria-Ecaterina Florescu, *op. cit.*, p. 100—103.

¹⁸⁵ Tudor Mateescu, *Aspecte ale activității Arhivei Statului din Țara Românească în timpul revoluției de la 1848*, în „Revista Arhivelor”, anul XLIX (1972), vol. XXXIV, nr. 2, p. 219—229.

¹⁸⁶ *Ibidem*, p. 230.

¹⁸⁷ *Ibidem*, p. 219—220.

vorba de „Condica cu al Arhivei no. 102, opis dă hirtilele oprite la comisie ¹⁸⁸ în copie din cele întoarse la Mitropolie în original” ¹⁸⁹, cuprinzând rezumatul mai multor documente din perioada 1804–1830 ¹⁹⁰; de „No 10. Catastih de coprinderea hirtiiilor turcești” ¹⁹¹, conținând corespondența domnului Grigore D. Ghica cu Înalta Poartă și cu autoritățile otomane de la Dunăre ¹⁹² și de „No. 303 verde. Hirtie turcească” ¹⁹³, reprezentând firmanul din 1822 al sultanului Mahmud II, prin care se aproba cererea țării ca preoții greci participanți la Zavera din anul precedent să nu mai fie primiți în slujbe, iar școlile grecești să fie desființate ¹⁹⁴.

În același timp, la Ministerul Treburilor din Afară au fost aduse de la Arhiva Statului și alte documente ¹⁹⁵, dintre care unele au fost folosite, de asemenea, de Nicolae Bălcescu pentru documentarea sa. Astfel, la 28 iulie, Ioan Voinescu II, titularul acestui minister, primea personal „hatihumainul pentru instalarea Ghichi(i) din 1834” ¹⁹⁶, act deosebit de important, în care erau recapitulate privilegiile obținute de Țara Românească și Moldova din partea sultanilor, îndeosebi la 1802 și 1826, se făcea precizarea hotarelor celor două principate și reglementarea obligațiilor acestora față de Poartă ¹⁹⁷.

După înăbușirea revoluției, Arhiva Statului a depus toate diligențele pentru readucerea în depozitele ei a acestor documente ¹⁹⁸. Pe recipisa semnată de Bălcescu la 31 iulie 1848, se găsește următoarea însemnare ulterioară: „Hirtia turcească cu no. 303 verde, ce să coprinde mai sus, s-a primit înapoi la Arhivă, la 24 octomvrie anul 1852, prin d. șeful Arhivei” ¹⁹⁹. De asemenea pe recipisa lui Ioan Voinescu II, pentru actul turcesc din 1834: „Acest hatihumaium s-a primit acum înapoi la Arhivă de la familia d-lui Bălcescu, pentru care s-a dat adeverință de a lui primire. 1850 mart. 27” ²⁰⁰. Este o dovadă sigură că și acest document a fost destinat activității de documentare, întru interesele majore ale țării, a ilustrului patriot și istoric. Din păcate, din motive pe care nu le cunoaștem, nu a mai putut fi recuperată condica nr. 102 ²⁰¹.

Cunoașterea trecutului poporului său, care a fost una dintre preocupările de căpetenie ale lui Nicolae Bălcescu, l-a determinat să cerceteze

¹⁸⁸ Pentru această comisie vezi Tudor Mateescu, *Preocupări pentru organizarea Arhivelor în secolul al XIX-lea. Contribuția lui Alexandru Geanoglu Lesviodox*, în „Revista Arhivelor”, anul LXV (1988), vol. L, nr. 2, p. 223.

¹⁸⁹ Idem, *Aspecte ale activității Arhivei Statului ...*, p. 230.

¹⁹⁰ *Ibidem*, p. 219.

¹⁹¹ *Ibidem*, p. 230. Titlul complet este mult mai lung și mai explicativ. (Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, nr. 772).

¹⁹² Tudor Mateescu, *Aspecte ale activității Arhivei Statului ...*, p. 219–220.

¹⁹³ *Ibidem*, p. 230. (Arh. St. Buc., colecția Documente turcești, IV/303).

¹⁹⁴ Tudor Mateescu, *Aspecte ale activității Arhivei Statului ...*, p. 220.

¹⁹⁵ *Ibidem*, p. 218, 224.

¹⁹⁶ *Ibidem*, p. 218, 229. (Arh. St. Buc., colecția Documente turcești, XIV/1611).

¹⁹⁷ Tudor Mateescu, *Aspecte ale activității Arhivei Statului ...*, p. 218.

¹⁹⁸ *Ibidem*, p. 224–225.

¹⁹⁹ *Ibidem*, p. 230.

²⁰⁰ *Ibidem*, p. 229.

²⁰¹ Am afirmat, în mod eronat, că dintre documentele luate de la Arhiva Statului în timpul revoluției de la 1848, doar originalul Regulamentului Organic n-a mai putut fi restituit, fiind ars, așa cum se știe, în ziua de 6 septembrie, în curtea Mitropoliei. (*Ibidem*, p. 224). În inventarul colecției Diplomatice, unde figura această condică, la nr. 102, apare mențiunea „lipsă”.

documentele de arhivă, fiind astfel printre primii istorici români care au înlăturat colbul de pe aceste valoroase și autentice mărturii, scoțându-le la lumină. Cu mijloace de cercetare și interpretare destul de modeste, la nivelul redus al istoriografiei românești din vremea aceea, el deprinsese singur, așa cum se exprima N. Iorga, „taina vechilor documente, pe care le căuta cu pasiune”²⁰². Rîndurile de față se constituie ca un omagiu adus ilustrului patriot și istoric, care a fost convins de însemnătatea documentelor de arhivă, aflate în țară sau în străinătate, și s-a străduit să le pună în valoare, spre binele poporului român.

RÉSUMÉ

Cet article est dédié à Nicolae Bălcescu, grand patriote, révolutionnaire et historiographe roumain qui a vécu au milieu du XIXème siècle.

Comme l'un des représentants d'une grande valeur qui ont créé l'historiographie roumaine moderne, Nicolae Bălcescu fut l'un des premiers investigateurs des archives parmi les historiographes roumains. Il a fait des recherches dans les Archives d'Etat, dans les archives des monastères, dans quelques archives privés dans le pays et à l'étranger. Nicolae Bălcescu fut, en même temps, l'un des premiers éditeurs de documents de notre pays. Il s'est servi de ces sources de l'histoire en vue de réaliser des ouvrages de synthèse et pour soutenir avec des arguments la cause de la révolution de 1848 qui fut le but suprême de sa vie.

PRÉCIS.

This feature is dedicated to Nicolae Bălcescu great Romanian patriot, revolutionary and historian, who lived during the first half of the last century.

As one of the outstanding representatives of the beginning of the modern Romanian historiography, Nicolae Bălcescu was one of the first assiduous researchers of the records among the Romanian historians. He carried out investigations at the State Archives, the archives of some monasteries and several private records, both in the country and abroad. He was one of the first Romanian records editors. He employed those resources for achieving synthesis works and supporting the revolutionary cause in 1848, respectively.

²⁰² N. Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor ...*, p. 24.